

2. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development [Электронныйресурс] // Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. - 2015.
3. Макарова, И.В. Обеспечение надежного и безопасного функционирования транспортной системы города путем интеллектуализации процессов управления / И.В. Макарова, Р.Г. Хабибуллин, К.А. Шубенкова, В.А. Мелькова // Мир транспорта и технологических машин. - 2011. - №3 (34).
4. Global status report on road safety 2015 [Электронныйресурс] / World Health Organization. – 2015.
5. Global Report on Human Settlements 2013 [Электронныйресурс] / UN-НАВИТАТ. - 2013.
6. Яворский, И. Москва-2014: когда и почему мы пересядем с машин на метро.
7. Яценко, С.А. Повышение качества обслуживания пассажиров на городских автобусных маршрутах в условиях применения подвижного состава разной вместимости: дис. ... канд. техн. наук: 05.22.10 / Светлана Анатольевна Яценко. - Иркутск, 2012.
8. Лобов, В. Регулярность, скорость, комфорт [Электронный ресурс] / В. Лобов // Транспорт России. - 2013. - №27 (782).
9. «ЗЕЛЕНЫЙ» ТРАНСПОРТ [Электронный ресурс] // Ежегодный доклад ЮНЕП за 2009 г. - 2009.

ӘОК 781

ҚОҒАМДЫҚ ЖОЛАУШЫЛАР КӨЛІГІ ҚОЗҒАЛЫСЫНЫҢ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫ

Өмірбай Рақым Қуанышұлы

anty_titan_romka@mail.ru

7M011302 – Логистика мамандығының 2-курс магистранты Л.Н. Гумилев атындағы
Еуразия ұлттық университеті, Нұр – Сұлтан, Қазақстан
Ғылыми жетекші - М.И.Арпабеков

Түйіндеме: Жолаушыларға қызмет көрсету сапасы қаланың маршруттық желілері бойынша жүретін көлік қозғалысының тұрақтылығына байланысты. Егер жоспарланған жүру аралықтары мен кестесі жүйелі түрде сақталса, қоғамдық жолаушылар көлігінің қозғалысын тұрақты деп санауға болады. Қалалық жолаушылар автопаркінің рейстік қозғалысының кезеңділігін автокөлік кәсіпорнының диспетчерлік қызметтері қадағалауы тиіс.

Жолаушылар тасымалының тұрақтылығын бақылау көлік құралдарының біркелкі толтырылуын қамтамасыз етуге, тасымалданатын адамдардың санын арттыруға мүмкіндік береді. Жүйелілік есебінен жол ақысы өседі.

Түйінді сөздер: қоғамдық жолаушылар көлігі, қозғалыс тұрақтылығы, рейс, диспетчерлік бақылау қызметі.

Қозғалыстың тұрақтылығы – бұл жолаушылар көлігінің рейске уақтылы шығу, олардың барлық аялдама пункттеріндегі қозғалыс аралықтары тең және кестеге сәйкес келу, жолаушылар көлігінің белгіленген уақытта соңғы нүктеге келу қозғалысы [1].

Қозғалыс тұрақтылығы екі шарт орындалған кезде қамтамасыз етіледі:

- барлық рейстер толық орындалған жағдайда;
- қоғамдық көлік жүргізушілері қозғалыс кестесін дәл сақтаған және барлық жүргізушілермен әрбір рейстің жүйелілігін қамтамасыз еткен кезде.

Егер, жолаушылар көлігінің жүргізушісі кесте бойынша бастапқы пункттен дәл жөнелтілсе, барлық аралық бақылау пункттерін уақытылы жүріп өтіп, соңғы пунктке кесте бойынша дәл келсе, онда рейс тұрақты болып есептеледі.

Қозғалыс тұрақтылығының артуымен тасымалдар көлемі ұлғаяды, маршруттың қозғалыстары бойынша жолаушылар біркелкі бөлінеді, жол жүру үшін уақтылы ақы төлеу мүмкіндігі қамтамасыз етіледі.

Қозғалыс тұрақтылығы бұзылған жағдайда жолаушылар көлігінің салоны толып кетеді, маршруттың кірісі мен рентабельділігі төмендейді.

Қозғалыс тұрақтылығының бұзылу себептері:

- кестенің қолданыстағы шарттарға сәйкес келмеуі;
- қоғамдық жолаушы көліктерінің желіге уақтылы және толық шығарылмауы;
- техникалық ақаулар бойынша көліктердің желіде тұрып қалуы;
- көше қозғалысын кідірту;
- қоғамдық жолаушы көліктерінің белгіленген қозғалыс режимін бұзу;
- қоғамдық жолаушылар көлігінің басқа түрлерінің кешігуі салдарынан жолаушылар ағыны кестесіндегі жедел өзгеріс [2].

Қозғалыс тұрақтылығын арттыру жолдары:

- әр жолаушы тасымалдау көліктеріне кесте жүргізу;
- барлық бағыттар бойынша көлік қозғалысын бақылауды жүзеге асыратын диспетчерлік басқаруды ұйымдастыру;
- соңғы ғана емес, аралық пункттерде де қозғалысты бақылау және есепке алу;
- тасымалдау түрлері бойынша кестеден қатаң шектелген ауытқуларды белгілеу;
- әрбір көлік құралының қозғалыс кестесіне аралық бақылау пункттерінің жүріп өту уақытын енгізу (әсіресе ұзақ қашықтықтағы маршруттар үшін);
- маршрут бойынша көлік құралының қозғалысы туралы жедел ақпаратты тұрақты алуды қамтамасыз ететін диспетчерлік реттеудің автоматтандырылған жүйелерінің көмегімен қозғалыс тұрақтылығын бақылауды енгізу;
- қозғалыс тұрақтылығын сақтайтын жүргізушілерді ынталандыру [2].

Техникалық байланыс құралдары ақпаратты жедел алу және беру, автобустардың қаланың бүкіл аумағына қозғалысын бақылау және реттеу мүмкіндігін қамтамасыз етуі тиіс.

Диспетчерлік басқарудың технологиялық процесі қалалық маршруттарда көліктердің қозғалысын ұйымдастырудың бекітілген жоспарының орындалуын қамтамасыз етуге арналған.

Диспетчерлер құрамы технологиялық процесті орындай отырып, маршруттық кестелерді басшылыққа алады және кестелерде көзделген рейстердің орындалуына қол жеткізеді.

Басқарудың технологиялық процесі дәйекті түрде орындалатын үш кезеңнен тұрады:

- ақпарат;
- бақылау;
- реттеу.

Диспетчерлік басқарудың маңызды міндеттерінің бірі маршруттардағы жылжымалы құрам жұмысының тұрақтылығын қамтамасыз ету болып табылады. Қозғалыс тұрақтылығы жолаушылар көлігі жұмысының маңызды сапалық көрсеткіші. Егер, көлік құралдары рейске кестеге сәйкес жөнелтілсе, маршруттағы жолаушылар көлігінің қозғалысы тұрақты деп есептеледі, барлық аялдама пункттеріндегі олардың арасындағы қозғалыс интервалдары тең сақталады және кестеге сәйкес келеді, көлік соңғы пунктке кестеде белгіленген уақытта дәл келеді.

Қозғалыс тұрақсыздығы аялдама пункттеріндегі күту уақытына әсер етеді, сондықтан сапардың қысқа қашықтығында жолаушылар көлік қызметін пайдалануды тоқтатады. Тұрақты емес қозғалыс кезінде көлік маршрут бойынша біркелкі пайдаланылмайды, машиналардың бір

бөлігі қатты жүктеледі, ал екіншісі аз толтырылады. Нәтижесінде тасымалдау жағдайлары күрт нашарлайды, жылжымалы құрам күрт тозады, ал жолаушылардың бір бөлігі жол ақысын төлей алмайды (әсіресе, адамдар көп жиналатын салондарда сапардың қысқа қашықтықтарында), нәтижесінде кәсіпорынның кірісі төмендейді және тасымалдау шығындары артады.

Қозғалыстың тұрақсыздығы нақты қозғалыс аралықтарының жоспарланғаннан ауытқуымен бағаланады [3]. Қозғалыс тұрақтылығын бақылауды диспетчерлік қызметтер жүзеге асырады. Жылжымалы құрамның маршруттық желідегі бақылау пункттері арқылы өту сәттерін белгілеу жүргізушілер, маршруттар, жалпы кәсіпорын бойынша қозғалыстың нақты тұрақтылығын анықтауға мүмкіндік береді.

Қозғалыс тұрақтылығын арттыру және жүргізушілердің жұмыс кестелерін сақтауын бақылау үшін кестеден рұқсат етілген ауытқулар белгіленеді.

Мысалы, жолаушылар көліктері бағыттарының әртүрлі түрлері үшін кестеден келесі рұқсат етілген ауытқулар қабылданды:

- қалалық маршруттар үшін ± 1 мин;
- қала маңындағы маршруттар үшін ± 3 мин;
- қалааралық маршруттар үшін ± 5 мин.

Қоғамдық көлік кестеден көрсетілген мәндерден асатын ауытқулары бар бақылау пункттерінен өткен және осындай ауытқуларға ықпал ететін объективті сипаттағы себептер болмаған кезде жүргізушілерге тәртіптік жазалау шаралары қолданылуы мүмкін.

Кәсіпорын жұмысының рентабельділігін арттыру көп жағдайда жол жүру ақысын төлеудің қабылданған жүйесіне байланысты.

Жол жүру – төлем жүйесі тасымалдау шартын жасасудың ерекше нысаны мен жол жүру ақысын алу тәсілінің үйлесімін білдіреді және: жол жүру құжаттарында пайдаланылатын жолаушылардан жол жүру үшін ақша алу әдістерімен, түсім жинауды ұйымдастырумен, жол жүру толық төлеуді бақылаумен, жол жүру ақысын төлеудегі жеңілдіктерді өткізуді ұйымдастырумен сипатталады.

Қалаішілік қатынастағы автобустарда жол жүру төлемін жолаушылар тікелей қоғамдық көлікте немесе алдын ала төлейді.

Жолаушылардың жол жүруін төлеу үшін кондукторлық қызмет көрсету де маңызды, себебі ол қалалық маршруттарда кеңінен қолданылады және жолаушылар көлігінің бос тұрып қалу уақытын үнемдеуге мүмкіндік береді. Кондукторсыз қызмет қолданылса, онда кірісті бақылау әлсіз болады және жолаушылардың жол ақысын толық төлемеу мүмкіндігі арта түседі. Ал, кондукторлық қызмет көрсету кезінде жолаушылар жол жүру ақысын төлей алады, ал егер біреу төлемесе, кондуктор жол жүру ақысын төлеуді сұрайды. Кондукторлық қызмет көрсету кезінде жол жүру ақысының негізгі бөлігін кондуктор жолаушыларға қоғамдық көлік салонында билеттер сату арқылы жинайды [4].

Кондукторлық әдістің артықшылықтарына түсімнің жоғары жиналуы және рейстер мен аялдама пункттері бойынша билеттерді сату туралы деректерді алу мүмкіндігі жатады, бұл жолаушылар ағыны туралы ақпарат береді.

Жолаушылар кәсіпорындары бақылауды ұйымдастыру бөліміне ең аз сағаттық кірісі бар маршруттар, маршруттар учаскелері туралы ақпарат береді, бұл ақпарат талданады. Кейінбағыттың осы учаскелеріне мамандар тобы жіберіледі. Бұл жұмыстар екі-үш күн ішінде жүргізіледі. Түсім артқан жағдайда жұмыстар басқа бағыттар бойынша жүргізіледі, өзге жағдайда жұмыс жалғасады. Бұл кондуктордың түсімді жасырып, өзіне алуға мүмкіндігі болмауы үшін, сондай-ақ жолаушылардың жол ақысын уақтылы төлеуі үшін жүргізіледі.

Қозғалыстың тұрақтылығы жолаушылар үшін де, жолаушылар көлігі кәсіпорны үшін де үлкен маңызға ие және жолаушылар көлігі жұмысының маңызды сапалық көрсеткіштерінің бірі болып табылады.

Тұрақты қозғалыс кезінде жолаушылардың қоғамдық көлікті күтуге кететін уақыты қысқарады, көлік салонын толтыру біркелкі бөлінеді, маршрутта тасымалданатын жолаушылардың жалпы саны, ең алдымен қысқа қашықтыққа жүру есебінен артады және жол жүру ақысын жинау артады.

Жылжымалы құрамның тұрақты емес қозғалысы кезінде көлік кәсіпорындары үлкен шығындарға ұшырайды, өйткені қысқа қашықтыққа баратын жолаушылар көбінесе кеш автобусты күтпейді және жаяу жүруге мәжбүр болады. Жолаушылардың уақтылы сапарға деген сенімділігі жоқ.

Қозғалыс тұрақтылығын арттыру үшін көлік кәсіпорындарының пайдалану қызметтері мен көлік департаменті әр бағытта күн сайын жылжымалы құрам қозғалысының нақты тұрақтылығына арнайы тексеру жүргізеді. Соңғы және аралық бақылау пункттеріндегі бақылаушылар автобустардың нақты жөнелтілу, жүріп өту және келу уақытының жазбаларын жүргізеді және әрбір маршрутта қозғалыстың нақты жүйелілігін анықтайды. Ауытқулар болған кезде ақпарат жедел шаралар қабылдау үшін көліктерді басқару орталығына беріледі. Бүкіл маршрут бойы жылжымалы құрам қозғалысының тұрақтылығын барынша объективті бақылауға автоматты басқарудың диспетчерлік жүйесін енгізу кезінде қол жеткізіледі [5].

Бақылаулар көрсеткендей, маршруттағы қоғамдық көлік қозғалысының тұрақтылығын арттыру жолаушылар тасымалының жалпы көлемін арттырады. Жолаушылардың күтуге кететін уақытын қысқарту мақсатында диспетчерлік қызмет олардың тек соңғы екеуінде ғана емес, ең алдымен әрбір маршруттың аралық бақылау пункттерінде жүріп-тұру диспетчерлерінің немесе техникалық бақылау құралдарының көмегімен қозғалыс тұрақтылығын бақылауды күшейтеді. Алдыңғы қатарлы автокөлік кәсіпорындарының жұмыс тәжірибесін және «жолаушыларды тасымалдау ережелерінің» ұсынымдарын ескере отырып, қалалық маршруттар үшін кестеден рұқсат етілген ауытқу ретінде шектеулі шектер белгіленеді.

Қорыта келгенде, жолаушыларға қызмет көрсету деңгейі көбінесе маршруттардағы көліктердің тұрақтылығына байланысты. Тұрақты қозғалыс кезінде жолаушылар көлігінің келу және кету дәлдігі, тасымалдаудың уақтылығы мен үздіксіздігі қамтамасыз етіледі, қызмет көрсету мәдениеті жақсарады. Сонымен қатар, қозғалыс тұрақтылығын реттеу тұрақты маршруттар бойынша қозғалатын автомобиль көлігімен жолаушыларды тасымалдау сапасының жақсаруына тікелей әсер ететін маңызды бағыт табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Краткий автомобильный справочник НИИАТ. - М.: Транспорт, 2004.
2. Устав автомобильного транспорта и городского наземного электрического транспорта: Федеральный закон: по состоянию на 1 июня 2008 г. - Новосибирск: Сиб. унив. изд-во, 2008.
3. Правила по охране труда на автомобильном транспорте - М.: Транспорт, 2003г.
4. Борисова Н.Д. Методические указания по выполнению курсового проекта по дисциплине «Организация и управление пассажирских перевозок» для студентов очной и заочной форм обучения 3 курса спец. 190701 «Организация и управление на транспорте»: в 2 ч. / Н.Д. Борисова; ФГОУ СПО «Омский автотранспортный колледж». - Омск: ФГОУ СПО «ОАТК», 2009.
5. Спирин И.В. Организация и управление пассажирскими автомобильными перевозками: учеб. для студ. учреждений сред. проф. образования / И.В. Спирин. - М.: Академия, 2003.